

Rozhovor s prof. PhDr. Eduardem Kubů, CSc.

Otázky kladl: Jan Slavíček

Datum a místo konání: 7. listopadu 2022, Ústav hospodářských a sociálních dějin FF UK

Jste respektovaný hospodářský historik, ovšem vystudoval jste archivnictví-dějepis a Vaše diplomová práce byla zaměřena na středověk. Jak jste se dostal k moderním hospodářským dějinám?

U hospodářských dějin jsem začal i skončil. Moje diplomová práce byla o pozemkové držbě kladrubského kláštera v době předhusitské a středověk mnoho jiného, než listiny o majetkových přesunech v zásadě nenabízí. Vlastně to bylo celé o centralizaci klášterní správy a klášterním hospodaření. Jako středověkář jsem hledal místo a ono nebylo. Žil jsem půl roku o brigádách, oběhl všechna muzea v dosahu Prahy — Roztoky, Brandýs... A pak se nabídla možnost jít do archivu ministerstva zahraničních věcí. Tam jsem deset let dělal cosi, co se oboru blížilo, ale reálně to hospodářskými dějinami nebylo. Byly to mezinárodní vztahy politické. Psal jsem texty k Mnichovu [1938 — J.S.]. Dělalí jsme velký sborník, oddřel jsem na tom poznámkový aparát a veškerou tu „nádeničinu“. Byla to pro mě velká škola, moje propedeutika. Během té práce jsem přilnul k diplomatickému materiálu, četl si v diplomatických jednáních, smlouvách, politickém zpravodajství a začal v tom objevovat mnoho zajímavého. Přešel jsem na pole mezinárodní politiky.

Po asi sedmi letech jsem požádal o zkoušky na aspiranturu, a nakonec na ni nastoupil na Historický ústav ČSAV. Tam se o mě moc nestarali, ale dovolili mi dělat česko-německé vztahy. Už tehdy jsem si sestudoval literaturu k zahraniční politice meziválečného období a přišel k zajímavému poznatku. Politika, jak se psala, vycházela z kalkulací a událostí na mezinárodní scéně, ale nebrala vůbec v potaz sílu peněz, kapitálu. A já jsem došel k názoru, že je třeba se na to dívat mnohovrstevně. Hospodářské problémy totiž velmi vážně ovlivňovaly i Benešovu zahraniční politiku, která se zdála vycházet jen z Masarykovy filozofie a mocenskopolitických tenzí na mezinárodní scéně. Ale ukázalo se, že ve skutečnosti v letech 1921–1924 balancovala na špičce ostří mezi obavou z hospodářského konfliktu s Německem a přátelským vztahem k Francii. Hospodářský faktor zahraniční politiky tady prostě byl.

Dále mě k hospodářským dějinám přivedl a pomohl tehdejší šéf archivu Národní banky Jiří Novotný, který mě navigoval v porozumění písemnostem bankovních

ústavů. Tehdy jsem začal svět peněz vnímat novým způsobem a byl těmi hospodářskými dějinami „lapeň“. Ze začátku jsem měl ale mnoho nejistoty. Neví se to, ale jsem vlastně v historii takový „samouk“. Diplomovou práci jsem nastoupil u profesora Fialy, ale on potom zemřel. U kandidátské práce, poté, co jsem přešel z Historického ústavu na Filozofickou fakultu, mě také vlastně nikdo nevedl. Vyřešili to rafinovaně, říkali tomu „samostatná vědecká příprava“. Byli jen dva lidé, co mi občas něco řekli a ke kterým bych se mohl hlásit tak trochu jako ke svým učitelům. Prvním, důležitějším, je Robert Kvaček, s nímž jsme vedli několik užitečných diskusí, a druhým je nebožtík Honza Kuklík (st.). Kandidátskou práci jsem nakonec odevzdal na jaře 1989, tedy v takové „přechodové“ době. Nebyla už v ní ta marxistická metodologie, protože jsem ji považoval za zbytečnou. A stala se zvláštní věc — nikdo mi to nevyčetl, ale taky tu práci nikdo nechtěl řešit. Rok ležela a já ji obhájil paradoxně v létě 1990, kdy byla absence vousatých pánů [Marx a Engels — J.S.] výhodou, protože jsem nemusel nic měnit.¹ No a pak jsem se počátkem devadesátých let zapojil do budování našeho ústavu [katedra, dnes ÚHSD FF UK — J.S.].

Vaše tvorba je mnohvrstevná. Podle čeho si vybíráte témata?

To je další zvláštní historie. Co jsem začal dělat, to jsem úplně neovlivnil. Na počátku devadesátých let jsem se stal objektem snad všech komisí, co v Československu a okolních zemích vznikly. Fakulta mě v roce 1990 vyslala do Komise pro analýzu let 1967–1970, kterou jmenovala Čalfova vláda. Ti lidé byli téměř všichni „osmašedesátníci“, tajemníci Smrkovského, Dubčeka, byli to slovní historikové a já se mezi nimi cítil jaksi nepatřičně. Oni měli znalosti zevnitř a já jsem psát dějiny roku 1968 nechtěl. Necítil jsem se pro to povolán. Tak jsem jako profesní archivář přijal zodpovědnost za dokumentaci komise, která je zachována dosud a jsou v ní moc zajímavé věci. Třeba mnohahodinové rozhovory s protagonisty, s Dubčekem, reformními členy ústředního výboru i těmi „bilakovci“. Nakonec z toho vznikla veliká edice, dnes už má asi 20 svazků.²

Paralelně jsme začali budovat obor hospodářských dějin na našem ústavu, velmi se o to zasloužil profesor Jindra. Na ústav postupně padaly různé úkoly. S německým historikem Christophem Boyerem jsme se zajímali o Kreditanstalt der Deutschen. Našel jsem velký soubor dokumentů. Byl to peněžní ústav, který měl za nacistické okupace monopol na výkup židovského zlata a cenností. Nejenže je nechal tavit, ale dokázal je dostat i do neutrálních zemí nebo do USA. A tak jsem se dostal k problematice „arizace“. Ta k nám dorazila náhle a velmi rezonovala, takže se na náš ústav začaly obracet různé instituce. Vznikl velký projekt, který iniciovala vláda a byl řešen přes Institut Tereziánské iniciativy [Rychetského komise]. Kromě mě tam byli i Drahoš Jančík, Jiří Šouša, Jiří Novotný, Jan Kuklík ml. a jako vedoucí Jaroslava Mílotová. Měli jsme zpracovat osudy československého židovského zlata. To byl problém, ne-

1 Eduard Kubů, Německo — zahraničněpolitické dilema Edvarda Beneše. Hospodářské vztahy s Německem v československé zahraniční politice 1918–1924, AUC Phil. et hist., Monographia CXLIV/1992, Praha 1994.

2 Edice Prameny k dějinám československé krize v letech 1967–1970. E. Kubů byl členem redakční rady a připravil maketu dvou svazků o zahraniční politice.

věděli jsme, kudy do toho. A pak jednoho dne přinesl kolega Novotný z archivu cár papíru, bylo to tužkou, bylo tam psáno „Kreditanstalt der Deutschen“ a nějaké sumy. Začali jsme je zkoumat a já přišel na to, že to je nějaký výkaz a na tom jsme se už chytli. Skončili jsme v podzemí ministerstva financí v Letenské ulici. Byly tam soustředěny všechny písemnosti německých podniků a bank, které byly po pětačtyřicátém likvidovány a kde se ministerstvo obávalo, že by mohly být ze Západu vzneseny nároky a nechtělo to tudíž předat do řádné archivní sítě. Materiál byl děravý. Navíc sklepy jsou na úrovni Vltavy a když byla „velká voda“, ona do těch sklepů prosákla... A tak na tom materiálu vyrostla velmi pěkná vysoká plíseň, celé svazky se vyhazovaly vidlemi ven. Ale něco, co zůstalo v horních patrech polic, jsme posbírali. Nakonec z toho vznikla práce o židovském zlatě, která vyšla i anglicky,³ a s kolegou Jančíkem jsme z toho čerpali do další publikace o „arizaci“.⁴

V roce 1996 vznesl americký senátor Al D'Amato dotaz na spící konta československých židovských občanů ve Švýcarsku. Bylo podezření, že Československo ta konta skrytě „vyhandlovalo“ se Švýcarskem za ústupky v mezinárodních vztazích a obchodu, podobně jako Polsko. My jsme to zkoumali, věděli jsme, že o tom Československo uvažovalo, ale nic k tomu nebylo. Tak jsem se stal předsedou komise pro spící židovská konta na ministerstvu zahraničních věcí. Najmenoval jsem tam řadu lidí, třeba Václava Průchu či Vlastislava Lacinu. V roce 1997 se sešla tripartitní komise v Londýně, co měla vyřešit otázku zbytku zlata zabaveného nacistům po válce. Stát tehdy zaspal, nic neudělal a pak jednou přijeli za mnou a řekli mi, že za 24 hodin o tom na té tripartitní komisi mám mít referát.⁵ Dostal jsem exkluzivní přístup do České národní banky, že mi k tomu dají všechno. Prošel jsem, co jsem mohl, pak beze spánku letěl první třídou do Londýna, tam mě naložili do limuzíny a udělali ze mě mluvčího delegace. V sále byly komise z několika desítek zemí, předsedal britský ministr zahraničí Robin Cook a já mluvil jako jeden z prvních. Vysvětloval jsem, že československé měnové zlato nejsou „židovské zuby“, ale je to něco, co se dlouho sbíralo a má to jiný původ. Bylo to asi hrozné, znáte mou angličtinu, ale všichni to vydrželi.

No, a pak už se to vezlo. V roce 1998 následovala Rakouská komise historiků a další. Prakticky celá devadesátá léta jsem strávil v komisích, kde jsem se naučil týmové práci. A do toho jsme dělali na ústavu několik menších grantů. Na přelomu století jsme se přihlásili o grant u Hlávkovy nadace, vznikl z toho „Mýtus a realita“.⁶ To byla obrovská úleva, vzdálit se té „hrozné“ židovské problematice, protože všechny

3 Drahomír Jančík — Jan Kuklík — Jaroslava Mílotová — Jiří Novotný — Jiří Šouša, *Židovské zlato, ostatní drahé kovy, drahé kameny a předměty z nich v českých zemích 1939–1945. Protiprávní zásahy do majetkových práv, jejich rozsah a následné osudy tohoto majetku. Zpráva expertního týmu zřízeného Smíšenou pracovní komisí na základě usnesení vlády České republiky č. 773 ze dne 25. 11. 1998*, Praha 2001.

4 Eduard Kubů — Drahomír Jančík, „Arizace“ a arizátoři. *Drobný a střední židovský majetek v úvěrech Kreditanstalt der Deutschen (1939–45)*, Praha 2005.

5 The Czechoslovak Gold Reserves and their Surrender to Nazi Germany, In: *Nazi Gold. The London Conference 2–4 December 1997*, London 1998, s. 245–248.

6 Eduard Kubů — Jaroslav Pátek (eds.), *Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami*, Praha 2000.

ty příběhy okradených a povražděných, ono to na člověku nechá stopy. Je těžké to číst a pracovat s tím, člověk to zpětně prožívá, zůstane to ve vás. Proto jsem si u „Mýtu“ moc odpočinul. Začal jsem dělat jiná témata. Myslím si, že každých sedm či osm let by měl člověk změnit téma, aby pořád nevisel na tomtéž. Jsem velmi vděčný kolegovi Šoušovi, který mě přitáhl k agrárním dějinám, ty mi mnoho daly. A takovým extraktem všeho, co jsem dělal, byl hospodářský nacionalismus, který jsem dokázal rozjet jako projekt a získat partnery v zahraničí, třeba Helgu Schultz.

Takže moje práce je taková rozptýlená a mám pořád plné šuplíky věcí, ze kterých by se toho dalo hodně napsat. Snad ještě nějaké ty monografie napíšu.

Je to tedy tak, že si historik vybírá téma a nebo si naopak téma vybírá historika podle toho, co je třeba udělat, kde je poptávka nebo potřeba?

Dnes už si samozřejmě můžete vybírat témata podle sebe, ale my jsme tehdy museli etablovat obor, vytvořit strukturu, metodologii... Měli jsme přitáhnout českou historiografii blíž Evropě a světu. Hodně mi v orientaci pomohly světové kongresy hospodářských dějin, „můj“ první byl v Madridu. S Jaroslavem Pátkem jsme se tam seznámili s řadou historiků. Asi nejcenějším přitom bylo přátelství, osobní přátelství, které jsme já, Zdeněk Jindra a další navázali s rodinou Teichových. Vydrželo až do jejich smrti. Alice Teichová tehdy napojila vlastně celý náš ústav na kolegium rakouských historiků z Wirtschaftsuniversität Wien a z Ústavu hospodářských a sociálních dějin Universität Wien, a tam jsme začali společně dělat problémy hospodářského vývoje střední Evropy. Všichni jsme zkrátka byli nuceni dělat několik témat najednou, abychom vyhověli nejrůznějším mezinárodním, státním a jiným požadavkům. Rozptýlenost byla velká, ale nakonec to dopadlo dobře.

V mém případě si tedy minimálně do počátku tisíciletí témata vybírala mě. Teprve poté se to obrátilo a já se začal u studentských prací orientovat na témata nová, zejména dějiny podnikání. Sice se studenty pracuji tak, že je nechávám, aby si téma vybrali sami, ale zároveň s nimi o jejich výběru diskutuju a jsem rád, když se nám podaří najít společnou cestu jejich i mého zájmu. Ono je totiž třeba, aby pedagog vedl smysluplnou práci v oblasti, které rozumí, a ne aby tápal v něčem, co si student vymyslí. V mé pedagogické práci je jistý koncept. Jsem hrdý, že to, co dělali a dělají moji žáci, je přínos do české historiografie, beru to i jako vlastní úspěch.

Koho považujete za své žáky, kteří nesou dále tradici pražské hospodářsko-historické školy? A také opačně: máte nějaké žáky, co nakonec nezakotvili v oboru historie, ale rád byste na ně vzpomenu!

Na to neumím zcela odpovědět. Důležité přece není, koho považuji za svého žáka já, ale kdo se za toho pokračovatele a žáka považuje sám a hlásí se k tomu. Ale když se podívám po historických ústavech v Praze, prakticky v každém pracovišti zaměřeném na moderní dějiny mám jednoho, dva své diplomanty, resp. doktorandy. Tady na fakultě, v Ústavu pro soudobé dějiny, v Masarykově ústavu, v Historickém ústavu, stejně tak v muzeích... Jsem s tím spokojen. Uchytili se, jsou řemeslně zdatní. Ale pozor, nemám žádného nejmilejšího, mám všechny své žáky rád stejně, jeden každý je důležitý!

Studentů, kteří nezakotvili v oboru, těch bude samozřejmě většina. Ne všichni se mohou v historii uplatnit, profesních míst tolik není... Někteří jsou ale v nejrůz-

nějších institucích na dotykové čáře s historií, například na vědecko-výzkumných pozicích tajemníků a podobně. Velmi si třeba vážím dvou kolegyň, co napsaly skvělé práce, Jitky Balcarové a Lenky Burgerové. To jsou zásadní práce o nacionalismu a „arizaci“, které promlouvají do historiografie, i když ty dámy profesní, řemeslnou historií momentálně dočasně opustily. Nebo třeba Jiří Fiala, který z oboru úplně „zmizel“, ale napsal skvělou práci o historii Královohradecké banky.

Co byste označil za své nejoblíbenější téma?

Nemám nejoblíbenější téma. I když vlastně ano — je to vždy to poslední, aktuální, co právě dělám, protože tomu jsem propadl. Obecně mě velmi bavila témata, která jsem nemusel dělat pod tlakem. Třeba téma Masaryka v Ženevě s Jiřím Šoušou, to jsem dělal strašně rád a bez tlaku.⁷ Napsali jsme to velmi rychle, věci dobře „plynuly“. Bylo to takové příjemné nadechnutí mezi různými velkými projekty.

Práce historika je do značné míry sezení v archivech, knihovnách. Máte nějakou instituci zvláště v oblíbě? A nebo šířeji: jak trávíte svůj pracovní den?

Sedím v knihovně, v archivu, sedím za psacím stolem, někdy až do půlnoci. Zabývám se studentskými pracemi, čtu, čtu a čtu, v duchu s lidmi rozmlouvám. Takovým „vrcholem“ univerzitní práce pro mě není přednáška, kde člověk „odříká“, vysvětlí nějaké své téma. Nejvíce si cením práce se studenty v seminářích, kde člověk diskutuje s mladými lidmi nad konkrétními tématy. To je největší radost pedagoga a historika. Je to inspirativní, ale hlavně vznikne mnoho skvělých, dobrých věcí. Tam se cítím být užitečným, těším se, pokud debata nějak rezonuje a vyjdou z toho pěkné práce. To je hlavní důvod, proč to člověk dělá.

Co se týče archivů, deset let jsem byl v archivu, pět let ho měl na starost. Kdykoliv přijdu na ministerstvo zahraničních věcí, natáhnou vzduch, takový ten archivní... Možná někdo řekne, že je těžký a knihovenský, že je to hrůza a k zadušení, ale já v tom cítím něco jiného. Je to vůně historie, vůně minulosti, blízkost k událostem. Mám tedy exkluzivní vztah k Archivu ministerstva zahraničních věcí, ten je pro mě citový. I další české archivy mám rád. Například mám dobrý vztah k Národnímu archivu, k lidem, kteří tam jsou. Velmi si vážím těch, kdo mají pro prameny porozumění, jsou schopni s nimi kompetentně pracovat. Třeba Honza Kahuda, to je člověk na svém místě, ale i další.

Co mi vadí v některých archivech u nás je, že způsob jednání s badateli často není vlídný, všechny ty byrokratické limity na přístup a počty kartonů a tak dále. Se zahraničím je to nesrovnatelné. Tak úplně nejlepší byl asi Public Record Office v Británii [dnes British National Archives — J.S.]. Tam si sednete, napíšete požadavek a nejdéle do hodiny máte vše v příhradce. Žádné limity, kolik toho uděláte. Můžete fotit. Jediné, co kontrolují, je, jestli to netrháte, nevkládáte něco navíc, neodnášíte a tak. Ale komfort pro badatele je nesrovnatelný. Totální profesionalita, tak bych si to představoval. Ale velmi dobré zkušenosti mám i z Paříže, Vídně a Berlína.

⁷ Eduard Kubů — Jiří Šouša, T. G. Masaryk a jeho c. k. protivníci. Československá zahraniční akce ženevského období v zápase s rakousko-uherskou diplomacií, zpravodajskými službami a propagandou (1915–1916), Praha 2015.

V soudobé české společnosti, která je v jakémsi rozkolísaném, možná bych řekl až jaksí obrazně tekutém stavu, jakou roli v ní podle Vás hraje historik, a specificky hospodářský historik?

To je jednoduchá, dobrá, promyšlená otázka. Ale odpověď není snadná. My, historikové, máme obrovskou odpovědnost za prezentování minulosti a zprostředkování jejímu porozumění. V dnešní společnosti se dramaticky mění způsob přijímání informací a jejich chápání. Česká specifika jsou nezřídka ve vývoji kultury, společnosti a podobně zaměňována s českou „malostí“, bývají odmítána a zaměňována za kosmopolitismus, multikulturalismus či amerikanismus v životním stylu a kultuře. Já americké kultuře fandím, čtu moderní americkou literaturu, ale myslím si, že porozumění mladé generace tomu středoevropskému prostoru chřadne a je k němu málo vůle. A obecně platí — lidé, zejména mladí, málo čtou. My bychom měli vystupovat ve veřejném prostoru, vstupovat do televizních pořadů, naučných filmů, do tvorby učebnic, paměťových institucí a jejich expozic, ale ani to nestačí, pokud společnost není připravena, aby nás poslouchala a aby nám věřila.

Občas bohužel vidím i velmi nezodpovědné projevy historiků, kteří se prezentují ve veřejných institucích. V některých případech to má blízko k označení neseriózní informace a někdy dokonce k označení termínem *nonsens*. Někdy se ve veřejných sdělovacích prostředcích nejedná o diskusi, polemiku, otevřené vysvětlení možných porozumění, ale o přednášení hotových tezí, které často straní někomu nebo něčemu, co za to upřímně řečeno nestojí. Je v tom často romantický obdiv k minulým elitám, k významným osobnostem, ale méně racionality, která směřuje k jejich historickému působení a významu. To je ale můj osobní názor, možná, že spousta lidí by řekla, že je to úplně jinak. Podle mého by prezentace měla být zodpovědná. A i my bychom mohli a měli být aktivnější, vystupovat častěji.

Co jsou podle Vás ty nejbližší úkoly, cíle, perspektivy hospodářských dějin? Kam bychom měli směřovat?

Všemi směry, kterými můžeme, neboť ve všech jsme pozadu. Ve všech směrech jsme několik roků za světem. Co je teď moderní, jsou dějiny podnikání, *business history*. Ale platí to obecně. Myslím, že není zvláštní pole, které bychom měli vytknout a je důležitější než jiné.

Na úplný závěr: Nějaký vzkaz studentům, kteří uvažují o volbě oboru hospodářských dějin?

Příjdte! Je to úžasné dobrodružství, větší, než jste mysleli. A najdete v něm spoustu inspirativních věcí k pohybu ve světě ekonomiky, peněz, kapitálu a zboží. Historie se v mnohém opakuje, velmi vás to obohatí, budete se společností pohybovat s novým porozuměním. A to určitě stojí za to!

Děkuji Vám za rozhovor.